

184 91 34

ec nja.

x.

RAT I VJERA.

Predavao 16. studenoga 1916.

Prof. dr. Fran Barac.

Cijena 50 fil.

Prihod u korist prehrane obitelji mobiliziranih vojnika.

Izdaje odbor za pučka sveučilišna predavanja.

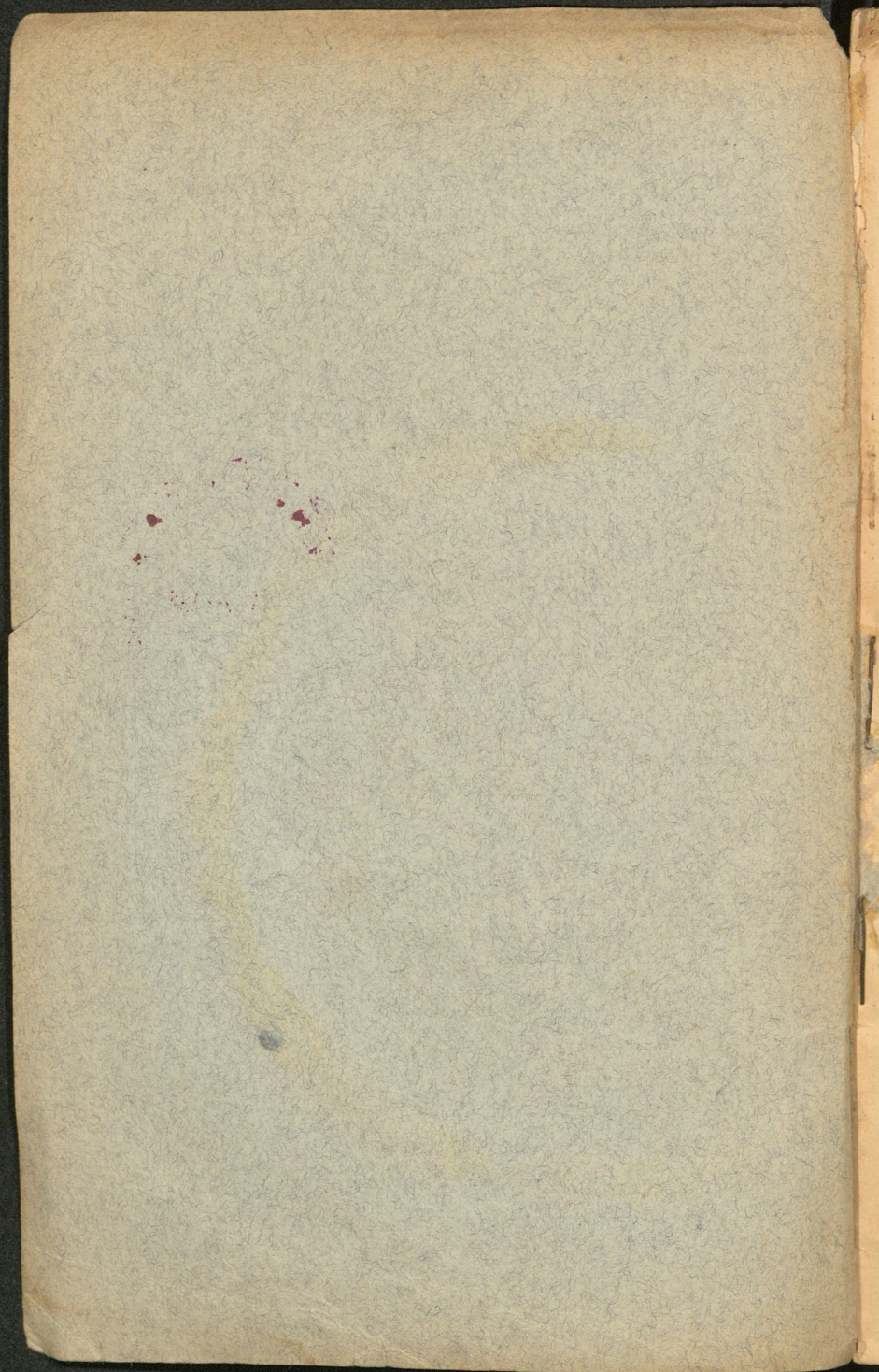
Preštampano iz „Katoličkog Lista“ br. 1 - 4. g. 1916.

Zagreb, 1916.

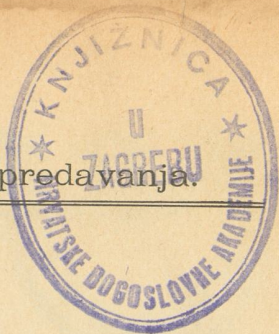
Tisak nadbiskupske tiskare.

Pučka sveučilišna predavanja.

X.

RAT I VJERA.

Predavao 16. studenoga 1915.

Prof. dr. Fran Barac

Cijena 50 fil.

Prihod u korist prehrane obitelji mobiliziranih vojnika.

Izda je odbor za pučka sveučilišna predavanja.

Preštampano iz „Katoličkog Lista“ br. 1 -4. g. 1916.

Zagreb, 1916.

Tisak nadbiskupske tiskare.

J-66.415

Jeste li vidjeli koju od nebrojenih slika, što nam predočuju golèmu, titansku onu borbu, što je zovemo: rat? Moderni, savremeni umjetnici nastoje, da s nekoliko crta u nama pobude svu grozotu, pustoš i užas rata. Sjetite se samo glasovitog Vereščaginovog polja leš i nâ, kojim prolazi i lešine blagosilja — jadni bogalj, kaluđer. Spomenite se i one strahovite slike Stuckove, gdje po gomili mrtvika na crnoj nekoj nemani jaše — gola, nemilosna, ledena smrt! Pa opet, što je sve to samo prema jednoj sitnoj, ali istinskoj i krvavoj zgodi, što je čitamo u tolikim pismima s ratišta. Uzmimo na pr. novine od 28. rujna 1914. (Tägliche Rundschau Nr. 464., Unterhaltungsblatt Nr. 227.)¹ Nijemci napali i postrijeljali 1. rujna neku francusku lovačku patrolju. Dvojicu, što su brzo pogleli, zarobiše žive. Pođem, kazuje pisac, s jednim od ovih lovaca do paloga časnika. Vidio sam: pogođen je u srce. Ali me zarobljeni lovac stane tjeskobno pitati: „Žive li moj časnik?“ I kad sam ja glavom potresao i rekao: „Ne, mrtav je“ — poklekne taj muž i moljaše dugo za svoga časnika. „Dirljiva slika“, opisuje Nijemac: „Daleko tamo gledao si suncem obasjani kraj, tik pred

¹ Isp. Otto Zimmermann S. J.: Der Gottesbeweis des Weltkrieges. S. 37. Münster, Aschendorff 1914.

sobom mrtvog mladog časnika, kako se mirno ispružio usred četiri konjske lešine, uokolo moji ljudi sa zarobljenikom, a pred nama kraj mrtvog časnika kleči vjerni njegov vojak. Bilo je mirno kao u grobu. Jammačno, svaki je nas čutio koračaje smrti, koja sutra može da i njega snađe: I ja sam sa vojacom molio tihu molitvicu za junačkog druga: rezervnog časnika Gastona Forgues-a de Bordeaux.“ Tužna ova slika dočarava nam dijelak strahote ali i zračku veličajnosti rata. Zar ne? U okviru smrtnoga užasa gledamo i sjaj tople ljudske duše. Sa gražanjem se odvrćamo od okrutne zbilje, što nam nemilosno kosi cvijetak mladoga života, s iskrenom odanosti priklanjam oho-pobožnom i nježnom onom uzdisanju plemenitoga srca. Krvni neprijatelji na tmurnoj ovoj zemlji, grle se duhom u vedrim visinama nebeskim. Junački pogled smrti u lice učinio ih drugovima, prijateljima, braćom. Pred Višnjim prijestolom zaboraviše inat, nepravde, pakost. Misao na Boga izmirila ih je u posljednjem času — zauvijek.

I.

Kad čitamo ratne opise, kad slušamo ranjenike, kako s užasom rišu paklensku riku hiljade topova, đavolski zvižduk šrapnela, grozovito zujanje kugala i lomot mitraljeza; kad mislimo na milijune mrtvih, na milijune sakatih, slijepih, uništenih života; kad si predočimo tolike stotine tisuća udovâ, sirota, jadnika bez hranitelja, bez kuće i kućišta, bez kruha i soli; kad se spomenemo bezbrojnog mnoštva porušenih umjetnina, spomenika, sela i gradova: jeza nas hvata, i mi se pitamo: čemu sva ta napredna tehnika, civilizacija, kultura, kad se čovjek opet vraća u neko živinsko stanje.

Kad postaje žedan krvi kao tigar, kad sve svoje znanje i napredak upotrebljava za jedini cilj, kako će što lakše, što brže, što sigurnije uništiti brata svoga! S užasom pomišljamo, ne imadu li pravo oni, što tvrde, da tako mora da bude, jer je čovjek na pola zvijer, jer je roda Kainova, jer ima još nesavladanih nagona živine, požudne na ljudsku krv i meso?² — Nijesmo danas nakani zaći u zanimljiva, ali teška pitanja ove vrste. Sigurno je, i u tom su složni svi mislioci, da samo spoljašnji napredak i samo izobrazba uma nedostaju za mirno i srećno življenje. Za to se traži unutrašnja kultura: plemenština srca, krepost, savršenost, čā praktičko provođenje načela Kristova: Ako te tko udari kamenom, ti njega kruhom; ako te lupi po desnom obrazu, pruži mu lijevi. Dok bude u čovjeka podmuklosti, mržnje i pakosti: dotle će biti svađe, zločina, rata. Rat je kao načelo: zločin mnoštva proti mnoštvu. Ali rat može da bude i nužna obrana naroda, države, rase. Onda je pravedan, dopušten, čā često i nuždan, kao što je nužna i obrana vlastitoga života protiv drskog ubojice — bilo, što bilo.

Koliko se dakle i u ovom sadašnjem svjetskom ratu, njegovom uzroku i provođenju, očitovao talog niskih ljudskih strasti: himbe, izdaje, mržnje, okrutnosti i t. d. — sramota je taj rat i ruglo za napredni XX. vijek.

² Isp. „Priroda“ G. V. br. 1. s. 3. Kriminalni psiholog Claye Shaw nazvao je tu živinsku težnju za ljudskom krvi „haemothymia.“ On pripisuje toj razuzdanoj neobičnoj strasti mnoge zločine abnormalnih, do srčike iskvarenih zločinaca. Poučan je i članak kriminalista dra. Ericha Wulfena: Kriminalna psihologija i rat. „Obzor“ 10. studenoga 1915.

Ali, treba priznati, da je svjetski taj požar rasvijetlio i u nekom višem sjaju predočio i mnoge vrline naprednog čovječanstva, za koje se već i nije slutilo, da još tinjaju u čovjeku. Ne mislimo ovčas fizičku veličinu i snagu čovjeka, koju nam je taj u svjetskoj povjesnici neviđeni rat u živim slikama iznio pred oči: tehniku, organizaciju, gigantsko svladavanje svih zapreka i najtežih poteškoća, tako te ni u zraku, ni u vodi, ni pod zemljom nema truna, što bi smetao ljudskom duhu, da nešto, što želi, stvori i prema određenom cilju provede. Zračni aeroplani, lađe podvodnice, tuneli i automobili otvorili su sve moguće putove, a telefoni i radiotelegrafi uništili su beskrajne prostore. Kao da više nema tvrde, nepronične tvari. Duh je gospodar materije, i on prenosi nesamo svoju misao i volju, već i sam čin, što bi okom trenuo, s Rige u Carigrad, iz Soluna u Pariz. — Ali, to smo i prije znali. Rat nam je otkrio nešto drugo, o čemu smo se već počeli sumnjati, a što su neki čak i poricali. Rat je ovaj pokazao, da i u muža XX. vijeka, koga smo bili navikli gledati, kako pliva u raskoši i gine u putenom uživanju, da i u tog razmaženog Evropejca ima još na pretek stare divske snage, a još više snage duhovne, jakosti i čudoredne. Sama službena izvješća, izvjestitelji novina, gledaoci iz prikrajka, privatna pisma pojedinih ratnika otkrivaju nam toliku požrtvovnost i samozataju časnika i vojnika, da nam često suze naviru na oči, a prsa se nadimaju od ponosa, kad se zadivljeni čudimo otpornoj snazi i navalnoj hrabrosti tolikih milijuna. Naš je vojnik budan i vjeran, odlučan i ustrajan, oprezan i promišljen, dubok i dalekovid. Hrabar, kao da se radi o igri, a ne o životu, energičan i tvrd, kao

od ocjeli, hladan do prezira smrti, a opet, kad se radi o pomoći bližnjemu (često i neprijatelju): mekan je i nježan poput dobre majke, blag i sladak kao anđelak sikstinske Madone. Doista pravo kaže S. Herscher:³ „Koji će pjesnik moderne epopeje pomladiti, obogatiti rječnik riječima, koje bi mogle dostojno proslaviti tako divne žrtve i neustrašivost tako ponosnu, tako neukrotivu? Časopisi i dnevnici popraćuju najuzvišenijim i najživljim izričajima djela oružja ili uzvišenu smrt naših junaka (heroja), a jednako i djela hrabrosti, požrtvovnosti i ljubavi onih, kojima nije dano da sebe žrtvuju na bojnopolju.“ Dâ, ljubav, ljubav najviša, što sebe daje za druge — očituje se u milijunima duša za ovoga rata. Kao da je moderni čovjek shvatio onaj najdublji nauk Kristov: „I nema veće ljubavi do one, što daje život svoj za bližnjega svoga!“ Kao da je čovjek shvatio, da život zapravo nema smisla bez žrtve, i da je život onda istom pravo ucijenjen i potpuno iskorišćen, kad ga iz dužnosti, iz vjernosti, iz ljubavi dajemo za bližnjega svoga, za potomstvo svoje, za dom i rod svoj. Kao što nam u matere jedino ljubav — što podnosi poređenje samo sa sobom, majka je: majka — može istumačiti one beskrajne patnje, ono more suzâ, one tisuće besnenih noći za svoje jedinče: tako nam je jedina ljubav k bližnjemu, k rodu, k domovini podobna istumačiti goleme žrtve, što ih milijuni nikad poznatih junaka snose za ovoga besprimjernoga svjetskoga rvanja. Altruizam: ljubav k bližnjemu pobijedila je — egoizam: vlastitu

³ G. Langlois: *Le clergé, les catholiques et la guerre*. Préface de Mgr. Herscher, archevêque de Laodiceé. P. VI. — Paris. Bibliothèque des ouvrages documentaires.

ličnu korist, sebeznalost. Kao da je stari kršćanski idealizam prožeo dušu naših ratnika. Oni se odriču sebe, ostavljaju kuću i dom svoj, savladavaju smrt — dajući život svoj za ideale istine, dobra, pravde. Jest za ideale, a ne za novac, ne za kruh, ne za zemlju.

Ne govorim o začetnicima rata, ne govorim o zakulisnoj diplomaciji, ne govorim o državama. O tom neka sudi Bog i povijest. Govorim o stotini tisuća pojedinih neumrlih bojovnika. Dopuštam, da i tisuće i tisuće od njih nemaju ovih uzvišenih ideja, ili ih barem sebi nijesu potpuno svijesni; ali reći za sve, za svu tu ogromnu snagu, što se do smrti rve u neponjatnoj tješkbobi, reći za sve te milijune, da promišljeno i hrabro daju život svoj — od instinkta (nagona), od nužde, na silu, od straha: ili je nepravda nanesena tisućama idealnih bića ili je neshvatanje ljudske duše. Toliike stotine tisuća ne bi mogle da izdrže nadčovječe patnje bez velike ideje. Milijuni ne mogu i ne će da stradavaju, a kamoli da srću u smrt — bez idejala. Pojedini ratnik ne zna diplomatskih spletki, on kreće u boj za ono veliko, što mu je rečeno, što drži nepovredimim, svetim, vrednijim od svoga života. On je ustrajan u borbi, on srće u smrt, jer je prisegao kralju i domovini, jer se pokorava od Boga postavljenoj vlasti, jer zna, da mu je to prva i posljednja dužnost, jer je dajući život svoj za rod i dom svoj učinio najviše i sve, što je za života učiniti mogao.

Kad s toga stajališta promatramo strahoviti ovaj svjetski rat, onda možemo mirne duše pristati za onim misliocima, koji tvrde, da je to „doba velikih misli i odluka, golemih težnja i borbi“. Kao da je svijetom dunuo novi strahoviti „vijor, koji je očistio

zrak“, kao da su se doista „otvorila nova vrela“ duševnom življenju klonulog Evropejca, kao da je stala „rudjeti nova zora“.⁴ Kad uzmemo na oko tu činjenicu, da se u ovom ratu očitovala tolika duševna vrednota čovjeka i tolika veličina njegova plemenitoga značaja, voljni smo ne poreći sasvijem mišljenje nekih kulturnih vodiča, kad ističu, da je ovaj rat zapravo utakmica ideala narodâ, boj, u kom hoće da se zdravije i bolje održi nad gnjilim i bolesnim. Možda će doista na objem stranama prodrti sebi put jake, za život sposobne sile, da kasnije za mira izjednače, ojačaju i poboljšaju ljudski rod, i na bolju, savršeniju stazu navrnu napredak čovjeka!⁵

II.

Bojni je poklič vladarâ i narodâ, poput ogromnoga metka granate, rasprsnuo sve nepatriotske struje. Biti bez domovine, biti kozmopolit t. j. građanin svijeta bez rodbinskog čuvstva k jednom, bilo kojem, narodu ili plemenu, biti internacijonalac t. j. biti za međunarodno udruženje, bez osjećaja dužnosti cijelim življenjem svojim služiti jednom određenomu narodu — odurna je danas sramota i izdaja vlastite domovine. Gromki glas topova dozvao je to u pamet kozmopoliti i internacijonalcu (od česti i samom socijalisti i frama-sunu). Rasipni sinak vraća se u toplo krilo majčice svoje, da za nju živi, trpi, umre. Vlastitom krvi oprat

⁴ Stimmen der Zeit. 46. Jhrg., 1. Heft. Oktober 1915.: P. Lippert S. J.: Die Errungenschaften unseres Krieges S. 1. sq.

⁵ Dr. E. Lasker u Berl. Tagebl. Isp. „Nastavni Vjesnik“ Listop. 1915. s. 144. Mnoge te i slične misli iznose i: Lippert, Poppel, Zimmermann, Fröbes, Dunin-Borkowski i t. d. u „Stimmen d. Zeit“ 1914. i 1915. passim.

će on u ljutom kreševu za majku domovinu gorke zablude svoje mladosti, što ju je odnemario, porekao, prezreo. No od majke — samo je korak do oca. Kad jedna žica zastruji, podrhtava i druga. Plemenita misao ne ostaje nikad osamljena. Ona rađa drugu, redovno i višu. Moderni je čovjek osjetio žarku toplinu domoljublja, otresao sa sebe tuđinsku natruhu kozmopolitizma i svom se dušom zagrijao za rođenu grud. Ta ga je istinska, zbiljska i odrješita ljubav u kobno ovo doba predala smrti na milost i nemilost. I čovjek se našao na rubu života. Ni tren oka nije siguran, da ga više nikad ne će biti. A onda? . . . . I čovjek potresen do u dno duše šapuće drhtavo, nesuvislo i kao na pô nesvijesno: . . . „uskrsnuće mrtvih“ . . . I uspomena za uspomenom stane nicati u njegovoj duši. Kao da je onaj bljesak zapaljenog topa osvijetlio posljedni kutić njegove duše. Strjelovitom brzinom hitca gleda on, kako mu dobra majčica sklapa ruke na pozdrav Gospin, kako ga uči tepati „Oče naš“ . . . , kako skakuće od radosti, što će u novoj haljini k prvoj svetoj pričesti, kako veselo kiti oltar na dan sv. Alojzija i t. d. i t. d. I hrabrom junaku, što po vazdan neustrašljivo prkosi smrti u lice — stanu navirati tople suze na oči . . . . Onaj, što već godišta nije pomislio na vječnost, guši se sada u jecanju: „Gospodine moj — Bože moj!“ . . . Rasipni sinak pao je — i Ocu u zagrljaj.

Dă, ratovanje gorka je zbilja ljudskoga života. Mnogi je čovjek kao lepír od cvijetka do cvijetka u vječnom pramaljeću srkao slatke sokove života, i tako se navikao posmatrati življenje poput nestašnoga dje-

teta šalom i igrom. Ali, u gromornom trijesu minâ, bombi i šrapnela zapada sunce života, i čovjek se trese i svija kao i stoljetni hrast, kad grozna bura zaurla. Kao što uzburkano jezero izbacuje iz sebe svaku nečist, tako i čovjek velikim događajima potresen, baca redovno iz sebe sve, što je nakazno, nedostojno, trulo. I kao što je onda iza bure u mirnom jezeru moguće oglédati i mjesec i zvijezde i sitne ribice, kako se u njima ljeskaju, tako i u buri života, kao vatrom očišćena, sja ljudska duša, nakićena svim krepostima. Pa tu, gdje se svijest dužnosti natječe sa poslušnosti do groba, gdje se hrabrost iscrpljuje do herojske odlučnosti, gdje je probuđena ljubav k domu i rodu do ekzaltacije, do krajnih granica: kako da ovako izoranu zemlju veliki i milosrdni Bog ne narosi obiljem svojih milosti? Čovjek se uspeo do neke ćudoredne veličine, ljubav k bližnjemu svomu, domovini svojoj jača je u njega od iste ljubavi k vlastitom životu, kako da Onaj, koji ne trpi većega iskušanja, nego što čovjek može podnijeti (1. Kor. 10,13.), koji hoće da se bezbožnik obrati i bude živ (Ez. 33, 11.), koji za jedan čin samilosti obećava: „Još danas ćeš biti sa mnom u raju“: kako da taj dobri Bog ne bi dao ovakovom iskrenom i poštenom junaku milost spasenja, milost obraćenja, milost vjere!

I uistinu, kao što danas gledamo do smrti odanu ljubav k domovini, tako se udivljeni klanjamo pred veličajnom pojavom obnovljene vjere u svijetu.

Od kraljeva i državnika do posljednjeg podanika, od vojskovođa i časnika do zadnjega momka, od naučnjaka i inteligenta do neukog seljaka i obrtnika

slušamo danas izjave Bogu odane vjere, izjave pouzdanja u providnost i pravednost Božju, izjave klanjanja Njegovoj svemogućnosti i ponizne molbe za srećan svršetak rata. Svečane procesije (sjetimo se i naših zagrebačkih manifestacija ka Gospi u Remetama, pod Kamenita vrata, k Srcu Isusovu i t. d.), klanjanja presv. oltarskom sakramentu, mnogobrojni zavjeti, pune crkve za sv. misâ i t. d. sve su to neviđene i nečuvene pobožnosti — sa ovolikim mnoštvom nazočnoga svijeta — u XX. vijeku. U vijeku, za koji se proricalo, da će vjere nestati, jer da je zališna, pošto je dostatno nadomješta moderna kultura! A istom u bolnicama, u lazaretima, u doknadnim pričuvnim četama, pa na samoj fronti! Koliko tu imade toplih i iskrenih izliva srdačne pobožnosti, duboko proćučene vjere! Tko da nabroji sve tisuće najdirljivijih prizora! Jedan je ljepši, uzvišeniji, nježniji od drugoga! Još nijesu sabrani podaci, već od nekoliko prvih mjeseci rata, a i tih zbirki nemamo svih pri ruci, pa tko bi se i u ovom, što već sada čitamo, snašao, da iznese ponajljepše cvijeće!

⁶ Dopale nam ruku ove zbirke: G. Langlois: *Le clergé, les catholiques et la guerre*. Paris 16, Rue A. Daudet (XIV-e); A. Baudrillart: *La guerre Allemande et le catholicisme*. Bloud et Gay: Paris; Dr. G. Pfeilschifter: *Religion u. Religionen im Weltkrieg*. Freiburg i B. Herder 1914.; O. Zimmermann: *Der Gottesbeweis d. Weltkrieges. Tatsachen u. Gedanken*. Münster i W. 1914. — Pored toga govorio sam s mnogim našim i ranjenim vojnicima i vojnim kuratima na oporavku. Imam i više karti i pisama (neka su već i u „Kat. Listu“ objelodanjena, neka sam čitao i u našim dnevnicima) sa rati ta. Svi mi ovi izrijeком i novim podacima potvrđuju i za naše ljuđe one činjenice, što sam ih o vjerskom pokretu čitao u spomenutim štampanim knjigama i brošurama.

Najobilnijih vijesti crpemo iz njemačkih i francuskih izvora. Tomu je pored zvaničnog stručnog sa-
biranja gradiva ove vrsti još i osobiti razlog, što su
Francuzi, a i Englezi na pr. O. Vaughan, kardinal
Bourne, Logue i t. d. stali napadati Nijemce poradi
„brutalnih ideala“ i „antikršćanskih nauka i metoda“,
dok su sebe izdizali kao pobornike za nešto „više . . .
za kršćanstvo,“ tako da je po njihovu suđenju „svaki
vojn timer savezničkih vojski, koji u ovom ratu pada, mu-
čenik religije.“⁷

U obranbenom spisu na kardinale konklava (3. IX.
1914.) ističu Nijemci na osnovi rječitih činjenica, da
se u njih može govoriti i o samoj „religioznoj ob-
novi pučanstva“ „Dane i dane“, veli taj spomen spis-
o početku mobilizacije, „bile su ispovijedaonice dupkom-
pune mobiliziranih katoličkih vojnika i pričuvnika.
Ogromna većina svih katoličkih vojnika pristupilo je
prije odlaska u bojnu liniju k stolu Gospodnjemu. —
Muževi, žene i djeca, što su ostali kod kuće, sabiru-
se danonice predveče u crkvama na krunicu u tolikom
broju, kako se doslije moglo zamijetiti jedino na Tije-
lovo. Brojni katolički klerici polaze s vojskom na bo-
jište, da ondje djeluju kao vojni duhovnici. Redovničke
kuće ispraznile se, a njihovi stanari stavili se državi
na službu. Opustjele zgrade redovnikâ predane su za
lazarete i bolnice. — U veličajnoj ovoj religioznoj
obnovi prednjači nam s uzoritim primjerom car. Kad
je on sa svog dvorca proglasio mobilizaciju, pozvao je
tisuće nazočnih, neka pođu u hram i k Bogu da za-

⁷ Dr. G. Pfeilschifter u naved. knjizi str. 59. i dalje. A.
Baudrillart u naved. knjizi smatra te misli bitnom zadaćom-
ovoga djela.

vape za mir. Prva njegova vijest o pobjedi, što ju je javio svojoj kćeri, vojvotkinji od Braunšveiga, poziva, da se Bogu zahvali za pobjedu. Svaka depeša iz carskoga glavnoga stana ima i primjedbu, da pobjedu valja zahvaliti Gospodinu vojskâ. — Naš njemački puk pokazuje se u danima kušnje pukom tvrde vjere.“⁸

I doista, svećenici kažu o danima mobilizacije: „Rat umije to, bolje od misionarâ“. „Bile su prave egzercicije svijeta. Sve misli na Boga i posljednje stvari. K egzercicijama novakâ natislo se mladeži kao nikada prije, tako da je u Münsteru, gdje ih je bilo preko 2500, trebalo pružiti nove prigode. Akademikari pomiješali se sa seoskim momcima. Neko starije godište medicinara odgovorilo je na primjedbu, da nema više mjesta: „Ta imate ipak još slame, u vojništvu će jamačno trebati, da i na slami spavam.“ Akademikari održali su i osobite kurzove. Tako su ozbiljno obratili duh svoj k Bogu, te nijesu htjeli čitati ni novina ni pisama — i to u tako napeto doba, doba puno znamenitih događaja.“ — „Rezervisti u Metz u prolazeći s kolodvora u vojarnu pokraj stolne crkve podiгоše usred patriotskog pjevanja pred crkvom svoje kape i pozdraviše Gospodina vojskâ s gromkim „Hoch“. — U Münsteru zamijetiše pred Aegidijevom vojarnom neku majku, kako čeka kod izlaska svoga sina. Kad ga je napokon opazila u posljednjim redovima, pohiti k njemu i načini mu na čelu i prsima znak križa. — U Poli pratio je neki seljak tri svoja sina na mōlo, da se ukrcaju. Pred mostom na brod stane seljak, skine šešir i prekriži mirno, čvrsto svu trojicu. Tada

⁸ O. Zimmermann u nav. knjizi str. 48. i 49.

pruži svakom desnicu, i pričeka dok digoše most. Oko njega viču, plaču, domahuju. A starac klekne usred mnoštva — i moli.⁹

Kad je već povodom mobilizacije toliko vjersko uzbuđenje, što će biti istom na fronti, za rata! Odrješiti austrijski časnik generalnog stožera, već visoko odlikovan radi hrabrosti i vještine, kaže sebi poznatom redovniku: „Mislite samo na nas; jer u kiši taneta prestaje sva ljudska mudrost i znanost. Do bitke, do juriša vodimo mi p. n. časnici generalnog stožera; tada — pomaže samo Bog.“ — Neki njemački podčasnik piše: „Mi smo trebali izdržati najteže pogibli i muke, što ih čovjek samo može da zamisli . . . U to sam vrijeme naučio moliti i u Boga se uzdavati . . . Nužda uči moliti Boga, ali u smrtnoj tjeskobi moliš dvostruko . . . Danas smo imali prigodu ispovjediti se i pričestiti. Svečana sv. misa sa pučkim pjevanjem i na koncu sv. pričest. To je najveća sreća, što je možemo stići u teškim ovim danima. Crkva je bila krcata vojnicima, što su se natiskivali k svetim sakramentima; jedva je koji u cijelom bataljonu izostao: veličajan prizor, baš sokòli! . . .“ Drugi neki Bavarac javlja svomu bratu: „Prekjuče sam se ispovjedio i pričestio. Možeš mi vjerovati, ja ne zaboravljam moliti. Pitaš, da li još imam krunicu i benediktinsku medalju. Dakako, to mi je glavna stvar. Kad sate i sate treba da u strjelačkim jarcima ležimo, a neprijateljske kugle nad našim glavama fićukaju, tada ne vadi samo tvoj brat, već i mnogi drugi svoju krunicu ili molitvenik i moli i zaziva pomoć Božju!“ Zanimljiva je ova karta, što ju je dobio nadstojnik veće tvornice u Kaisers-

⁹ O. Zimmermann str. 18.

lautern: „Najsrdacnije Vas pozdravlja Vaš radnik Filip Schneider sa bojišta duboko u Francuskoj. Ovdje ležimo mi već više dana naprama savezničkim neprijateljskim bojnim silama, jedni i drugi ušančeni. Ako ima još koji u poslu, koji se sumnja o Bogu, pošaljite ga ovamo: jedna jedina noć u vatri granata, i ja sam uvjeren, taj će se čovjek obratiti i naučiti moliti. Ovi su reci pisani u strjeljačkoj grabi“.¹⁰

Francuska je poznata kao zemlja danas u prvom redu, par excellence, ireligiozna, nevjerska. Što više, govorilo se nesamo o raspojasanosti, već i o postupnom propadanju, dekadenci, francuskoga naroda. Pa što čujemo sada? Rektor katol. Instituta i generalni vikar pariški Msgr. A. Baudrillart tvrdi i dokazuje bjelodanim činjenicama, „da svaki čestit i upućen čovjek, u Francuskoj i u tuđini, mora da bude iznenađen s osobite biljege, što se ondje ističe za okrutnoga rata: sa energije naše mladeži i njene strpljive ustrajnosti, sa moralne visine, na koju se uspela, i sa religioznoga duha, što prožima našu vojsku. „Vaša je vojska“, reče mi prošloga decembra u samom Rimu neki kardinal, „Vaša je vojska najreligioznija u Europi, a možda i najreligioznija od svih, što ih pozna povijest“.¹¹ Ne tako hiperbolički, ali opet pozitivnu jezgru tvrdi i laodicejski nadbiskup S. Herscher, kad kaže: „Ako i ne vlada, nacija bacila se ničice pred noge Božanstvu u najdubljem uvjerenju, da joj pomoći Božje ne će nedostajati... njena je duša... zauzeta za ideale prava, pravednosti i slobode, kako to uči Evanđelje.

¹⁰ O. Zimmermann str. 20., 21., 27., 40.

¹¹ La guerre Allemande et le catholicisme p. 191. sq.

Za taj sveti ideal bori se ona danas s tolikim heroizmom... Ona se spominje, da Francuska pripada Kristu i da je njegova vjerna službenica. Ona dokazuje neodoljivu potrebu vratiti se Kristu... Zato je svećeniku lako govoriti našem vojniku o Bogu; on ne treba da se plaši ni uvrede, ni poruge, ni zakraćivanja. Duša je našega dragoga vojnika redovno dobra i poštena; što više, može se reći, da je po prirodi svojoj kršćanska. Ako još nedostaje malo svijetla, nastojat će ga donijeti kugle i granate, i svećenik će riječju svojom dovršiti osvjetljenje i učiniti djelo Božje. Generali, časnici, kao i prosti vojnici, većinom se podlažu utjecanju njegova svetoga djelovanja. Koliko ih se od početka rata ispovjedilo, pričestilo! Brojni su pače i skeptici do juče, koji su se povratili Bogu svoga kršćenja i svoje prve pričesti... Moja je vruća želja, da ova knjiga nađe odziva i preko granica. Vrlo je korisno ne riječima, već činima dokazati svim onima, koji to do danas poriču ili se o tom sumnjaju, da se beskrajna većina francuskih patriota pokazalo i dobrim katolicima, a nipošto, s obzirom na Boga, nepristupačnim protivnicima...¹²

I uistinu treba uzeti u ruke ove zbirke francuskih originalnih dokumenata, pisma i izjave ratnika, zabilježene bez domišljavanja, bez patosa, bez poze, onako prosto-dušno i priprosto, kako ih istinska duša čuti i proživljava: i nepristrastan čovjek je doista spreman vjerovati ovim uvjerenjima katoličkih prvaka. Neki kolar piše na pr. svojoj sestri služavki: „U krepkom sam

¹² G. Langlois: Le clergé, les catholiques et la guerre p. II., IV., IX., XIV.

zdravlju. Smrt ne će k meni. U subotu o podne rasprskala se granata dva metra do mene. Opsipala me zemljom, ali me nije ni ogrebla. Kad to vidiš, seko moja, nužno vjeruješ u Providnost. — Možeš biti sigurna, da tuj ovčas nema ni neznabožaca ni nevjernika: svako je srećan, kad uhvatipet časaka da poskoči u crkvu. Prije rata mnogi su se stidjeli pokleknuti ili se prekrižiti; toga danas više nema. — Nedjeljom, ako si u kraju, da možeš poći u crkvu, ne ćeš nikada naći mjesta. To te sokòli; čutiš se jačim. — O svem tom nemaš ti, sestro, ni pojma, a ne možeš ga sebi ni stvoriti, jer tamo, gdje si ti, ne vidiš ništa od ratovanja; treba proći, kao ja što sam prošao, krajeve potpuno spaljene: katedralu u Reimsu, Arras-u, grad Ypern. — Ja sam ih gledao svojim očima: da proplačeš! Ali je sve to ništa, kad se poredi s ljudima raspršenim na bojnim poljanama. — Tuj se sluša vapaj i zazivanje materâ. Kad bi se dao time raznježiti, bio bi unaprijed pobijeden. Mi pozdravimo drugove posljednjim pozdravom — i okrenemo glavu...“ A evo, kako piše učenik viših škola, 22. godine stari Guillard, iza kako je na bojnom polju smrtno ranjen (9. IX. 1914.): „Svi vi, dragi, dobri moji! Kad usprimate ovo pismo, vaš Daudou bit će već otputovao u nebo ili će ga barem koji dobrostivi Nijemac pokupiti sa bojnog polja. Jučer u jutro 8. septembra oko 6½ sati, kad ste vi bili kod mise, dobrotom presvete Providnosti, pogođen sam ja na otvorenom bojnom polju kuglom, koja mi je razmrskala stegno, i ja sam pao; jošte sam na istom mjestu i kao nalik — premda tako nedostojan — slatkom Spasitelju Isusu na križu, jer

sam prikovan na svoj križ, nemoćan da pomaknem nogu ma i za jedan milimetar. Rana me silno boli, a žedam još više. Moje je moralno stanje vrlo dobro, ne ćutim nikakve tjeskobe: moj križ je preda mnom, ja molim i iščekujem volju dobrog Boga. Vi znate, da sam prije odlaska svoj život žrtvovao; od jučer jutra ponovio sam više puta to prikazanje, i prikazujem ga još jedamput sa svim onim, što će se svidjeti dobromu Bogu, da mi još pridoda ili skрати. — Smrti se ne plašim; ja sam je vidio, i gledam je još ovaj čas tako blizu; na njoj nema ništa tako strašno. Ta ona nosi blaženstvo. . .¹³“ Bezbrojna su kazivanja, što ih opisuju unovačeni francuski klerici i svećenici. „Nikada nijesam“ — pripovijeda jedan — „zamijetio oko sebe drugo, već simpatije i poštovanje ranjenika. Često su mi kazivali dirljivih misli. Tako na pr. onaj vojnik od Audincourt-a, koji me zamolio, neka kažem njegovoj porodici, „kako treba da je zadovoljna s njime, jer je on prije smrti ispunio svoje dužnosti“; ili onaj infanterist kod Bresse, koji me obvezao, neka njegovima pišem, „da je porekao svoja mladenačka mnijenja — bio je član slobodno-mislilačkoga udruženja i obećao, da će se dati civilno pokopati — i da je upravo vrlo srećan, što umire za Francusku, iza kako se izmirio s Bogom.“ Drugi neki pričuvnik od 42-e napisao mi teškom rukom: „Umirem za svoj dom; zagrlite mjesto mene moju dječicu; umirem kao kršćanin; dobri moj Bog oprostio mi je; On će me odvesti onamo — gore!“ — Drugi opet kazuje svećeniku iza prvog strašnog boja: „Ja sam se promijenio potpuno, ja koji nijesam

¹³ G. Langlois u naved. knj. p. 21., 24.

vjerovao baš ni u što. Kad bi me vidjeli moji prijatelji, mene brbljavca, ne bi me više prepoznali; ja nijesam više onaj isti.“ — Vojnici su srećni, što napokon imaju uza sebe svećenika. „Ne,“ kaže jedan, „što bih već ćutio potrebu ispovijedati se; ali vrlo me veseli, što mogu razgovarati s Vama, prije nego što stavljam život na kocku.“ „Imam samo jednu želju“ reče drugi „ugledati vas prije — prije nego što umrem“. „Molim“, jeca neki satnik, „ostanite uvijek ovdje, ne ostavite nas.“ Doista, svršava taj abbé, još gledam i gledat ću cijeloga svoga življenja zasjale oči nekog ranjenika, kad je čuo, da sam ja svećenik. . .¹⁴ Nema sumnje „top je propovjednik, koji obraća mnoge indiferentiste“ — kazuje abbé B. „Ima mnogo skeptika u garnizoni, koji u vatri postaju vjernici.“ Drugi mladi svećenik javlja 22./XII. 1914. iz strjeljačkih jaraka: „Ovih dana slušam mnoge ispovijedi Na Božić će Spasitelj naš ovdje saći u srca tisuće plemenitih i dobrih ljudi . . . . Naša svečanost Immaculate (Bezgrješnog Začeca) bila je veličajna . . . . Vladanje časnika jest, da ne može bolje. U svakoj je kompaniji išao preda mnom satnik, kao glasnik Božji. Idući pokraj obranbenih graba vikao je upravo: „Evo, Sveti Sakrament prolazi! Tko hoće da ga primi, neka izađe preda nj!“ Za Gospodina Našega nije to bilo „Tijelovo“. Bilo je više. Nije dođuše bilo ulica posutih cvijećem; bili su to uski, duboki jarci, puni blata i vode; ali uzduž jaraka nije bilo izvedljivoga čovjeka, koji bi izašao da gleda „Tijelovo“, no zato su bili ljudi čisti i željni Hljeba Anđeoskoga, koji čini jakim, hrabrim, pobjednikom. Na čelu svake kompanije pričestio se njihov satnik i tako davao svojim ljudima sjajan primjer. —

¹⁴ G. Langlois. u nav. knj. p. 16., 14., 15.,

Obraćenja su brojna; ima ih svake sedmice. Moralno obnobljenje Francuske približava se sve više. Ljudi čute dobro, da nijesu obična bića. Veličina stvari, ono što treba činiti za trijumf te stvari, sve ih to duboko pokreće . . . .¹⁵

Ne bismo svršili više dana, kad bismo htjeli iznositi sva svjedočanstva ove vrste. I ovo dostaje. I pisani izvori i usmena kazivanja naših vojnih kurata jamče nam, da sve ovo, što smo doslije crtali, vrijedi nesamo za najoprečnije narode Nijemce i Francuze, već jednako za Ingleze, Talijane, Madžare, a pogotovu za po prirodi duboko nabožne Ruse, Poljake, Hrvate.¹⁶ Naša je hrvatska inteligencija u ratu dobra, pomaže vojnom kuratu, ispovijeda se, prednjači molitvom i t. d. Jedan od naših profesora otvoreno je izjavio: „Nijesam puno držao do tih vjerskih ceremonija. Ali tko hoće da vjeruje, neka pođe k fronti“. Isto je ponovno pisao svojim znancima jedan liječnik. Prije bitke, kazuju očevici, križaju se naši; u grabama zakopani mole čislo i molitve iz molitvenika; ljube medalje, ispovijedaju se i t. d. A tko nije vidio, kako polaze iz vojarna na ratište okićeni svetim slikama na prsima, za

¹⁵ La guerre Allemande etc. p. 158., 163.

¹⁶ O Česima, Srbijancima i Bugarima nemamo dovoljno svjedočanstva, te bismo smjeli izreći određeno suđenje. Jedan nam je vojni kurat kazivao svoja opažanja iz lazareta i sa bojišta. Po njemu su Česi većim dijelom racionalisti, slobodni mislioci, i dosta tvrdi za obraćenje. Ipak i tuj se nađe časnih primjera. Tako se neki Čeh vrlo pobožno ispovijedao, a po smrti našli su mu u propisanoj kapsuli, gdje je zabilježena kratka domovnica vojnika, kod „vjeroispovijesti“ napisano: „Konfessionlos.“ — Srbijanci, kažu, dosta su neupućeni u vjerske istine.

kapom, na zastavama i t. d. — Sve to smijemo na osnovi istih dokumenata ustvrditi i o drugim vjeroispovijestima. Naši pravoslavni traže u smrtnoj pogibli ispovijed u katoličkog svećenika, ako nema u blizini njihovoga. Protestanti traže svoje pastore, nose sa sobom Sveto Pismo i čitaju iz njega. Muslimani gone naše ljude na pokajanje i ispovijed, a sami mole prije bitke svoju Suru, a u lazaretima, i teško ranjeni, hoće da klanjaju. Židovi slušaju propovijedi svojih rabina, mole svoje molitve i t. d.

Religioznost je dapače tako svetom postala, te se u nju ne usuđuje dirati ni samo ratno bjesnilo do krvi neprijateljskih protivnika. Smrt izmiruje sve. Langlois¹⁷ nam na pr. pripovijeda ganutljivu crticu, kako je Poljak na umoru bez i jedne riječi pružao svomu pobjedniku Francuzu čislo i sliku, da je poljubi, kao što je i on to učinio. Kad mu je ponosni Francuz, ganut njegovom pobožnosti, ispunio želju: sijevnulo je u očima Poljaka posljednjim bljeskom — i on je smiren ispustio dušu. Duboko potresen, iskazavši zadnju počast mrtvom neprijatelju, otišao je Francuz za svojom četom. — Neki ranjeni Kozak poljubi svog susjeda Madžara, koji je bio na umoru, u lice, a kad je ovaj na to izdahnuo, načini mu Kozak na čelu znak križa.¹⁸ — Rusi štede katoličke crkve, puštaju ih u miru, što više, brane ih od pljačkanja s jedinom riječi: „Sveto mjesto!“¹⁹

Ako dakle i strepimo od užasa, što ga danomice stvara u svim evropskim zemljama ljuto ovo svjetsko

¹⁷ Langlois: U nav. knjizi str. 23.

¹⁸ O. Zimmermann u nav. knj. str. 37.

¹⁹ Dr. Pfeilschifter u nav. knjizi str. 69.

klanje, ipak nas donekle tješi svijetla zraka, što je i ovaj strahoviti bič za mnoge milijune prava milost Božja. Jedna od veličajnih dobrih posljedica ove teške nesreće za kulturno čovječanstvo bit će možda ipak ta: te se usred strahovite pogibli otvore oči mnogim zaslijepljenima, velikim i malim ljudima, te srce i duša njihova očuti toplinu rose nebeskih milosti.

Kao za punskih ratova „pro aris et focis“, kao za križarskih vojni „Dieu le veut“, kao za naših turskih borbi „za krst časni i slobodu zlatnu“: tako se i sada usred jecaja uciviljenih rođaka, usred tutnjave topova, usred kreševa bajuneta — tiho šapće i uzdiše: za vjeru, za dom! I to se više ne taji, nitko se vjere više ne stidi, dā, kao čudo gledaju ratnici onoga, kad se koji nađe, koji još i sad odbacuje vjersku utjehu.

Tako ovaj rat nije samo slavlje plemenitog rodoljubnog čuvstva, već i triumf vjerskog uvjerenja.

Jamačno: najčasnija slava, što ju je vjera mogla doživjeti neposredno iza tako zvanoga sekularizma, iza tolikih monističkih i pozitivističkih, a napose panteističkih i materijalističkih pravaca, što su zahvatila modernog čovjeka posljednjih decenija.

III.

Opet, da se razumijemo, treba da nešto pripomenem.

Njemački kriminalist dr. Erich Wulffen²⁰ primjećuje vrlo dobro: „Ako hoćemo duševnosti, ljubav za domovinu i junaštvo sasvijem jasno analizirati, rasčlaniti, treba da postupamo vrlo oprezno. Mora da

²⁰ Kriminalna psihologija i rat. — „Obzor“ 10. XI. 1915. Feuilleton.

izlučimo čitavi niz sastavina. Tu je volja za pustolovinama. Tisuće čeznu za oslobođenjem iz svojih uzdrmanih i gnjilih ličnih, porodičnih — oženjeni! — financijalnih, poslovnih odnošaja. Drugi hoće proživljavati, učiti, nabirati iskustva, izživjeti se. Sve to jošte nije junaštvo i ljubav za domovinu. Pravi i zdravi etički, čudoredni sadržaj tih ideala ne dozrijeva nikako u svakom pojedincu“. Jednako treba reći za još višu — religijoznu ideju. U koga nema smisla za čudoređe (moral insanity, dekadent), tko je iz bilo kojega uzroka, uništio u sebi klice istine i dobra i tako se izrodio plemenitijom česti svoga bića: u tog ćeš nesrećnika uzalud tražiti ili od njega očekivati vjersko obnovljenje. Ako je na fronti, njemu je i smrt igračka prirode ili kobni udes čovjeka, ako je iza fronte ili što više kod kuće: podruguje se svemu cinički, drsko i bezobrazno. Za ovakovu čeljad nije ni ovo teško doba nimalo ozbiljno. Oni znadu i tuj naći svoju korist i nasladu. Dosta je spomenuti šampanjac, pijanke i djevojčure u tako zvanim etapnim linijama, iskvarene životne namirnice, što su ih nesavjesni trgovci i poduzetnici prodavali vojsci i bolnicama, liferacije loše obuće i odjeće, obogaćivanje na račun skupoće i t. d. Dakako, ovakovi elementi zapunjavu orfeje i noćna zabavišta, zahtijevaju od kazališta i kinematografa prostačka i bestidna prikazivanja, ukratko slave orgije na račun poštenih, plemenitih, uzvišenih ideja. U budimpeštanskom tramvaju uskliknuo je neki agenat: „Ah, kad bi rat barem 10 godina potrajao. Nikad nam nije tako dobro bilo!“²¹ Takovi

²¹ Katholische Kirchenzeitung, Salzburg, 4. XI. 1915. Nr. 44. S. 490.

čankolizi, paraziti muškoga i ženskoga roda, dašto da ne idu u račun našega crtanja ratnih čudorednih vrednota. Svako daje, što ima. A ledeno srce i šuplja glava ne mogu da shvate uzvišenosti velikih ideja. Lješinarâ, hijenâ i govnovaljâ vazda je bilo. I pod maskom ljudskog obličja. U koga dakle i prije rata nije bilo klicâ za viši duševni život, toga nije ni strašno ovo klanje čovječanstva dozvalo u pamet. Nije je nikad ni imao. „Mrtvi ne ustaju, samo se usnuli budi na svježi život.“²²

To nam tumači, te neki nevjerci — kako nam kazuje prijatelj s ratišta — i teško ranjeni, na samoj smrti odbijaju posljednju vjersku utjehu. Poslije smrti nađeno im je u kovčegu spisa tako zvane „slobodne misli“, a na bilježnici naznačena „vjeroispovijest“ glasila je: „Confessionslos.“²³ Neki kraj Lucka u grlo ranjeni Čeh očitovao je još na samrti neku odvratnost od Boga i vjere, i umro unatoč nastojanja dužobrižnika bez vjerske utjehe. — I neki ateistički liječnici ne htjedoše pomoći svećeniku, kad je trebalo poskrbiti se za posljednje svete sakramente. — Bezdušni provodačije, osobito u Beogradu, Galiciji, Beču i Lincu i nekim mjestima Slavonije iznosili su cijele čopore nesrećnoga svoga roblja na prodaju, drugdje opet nudile se takve prodajne duše i same. — Neka momčad i neki časnici izgubili su barbarstvom rata i ono malo moralnoga čuvstva, što su ga još na dno duše skroveno ponijeli na ratište, i unesrećiše svojom ovejanosti ili brutalnosti mnogu ženu, majku, djevojku. „Sami oni, što ih upropastiše“ — piše nam prijatelj — „hvališu se svojim nedjelima“. A posljedice? Tko

²² Stimmen d. Zeit: Lippert na nav. mj. str. 2.

²³ Isp. i „Kat. List“ 1915. M. Ivšić: str. 414.

će da ih crta, Vama — gospođe i gospodo — plemenitoj, odabranoj publici! „Tajne bolesti“, — kaže naš dopisnik — „postaju već javnima. Vidiš ih već na licu, rukama, nogama . . . Što poštedi bolest rata, oborit će ova grozota bezdušnosti . . . Jao, naš podmladak, ako mu i zapt i higijena i vjera ne pomognu . . .“²⁴ — Sličnih, a i gorih jada čitamo i o ostalim narodima. Neki Francuz na umoru odgovorio je dušobrižniku: „Ta ja nijesam ništa više od — živine!“ — Vođa njemačkih monista Ostwald narugao se svomu caru, da je „car sebi Gospoda Boga rezervirao za ličnu porabu“.²⁵ — Časopis njemačkog evangeličkog udruženja za ojačanje ćudorednosti tuži se, da se mnogi podaju nemoralu samo za to, da se dokopaju bolesti, ne bi li se tako oteli vojnoj dužnosti. Drugi bugare, što se iza bojne linije zamjećuju isti grijesi, dā i opaćine, kao i u mirno doba. — Neki opominju, da je sva ta pobožnost na fronti i kod kuće vatra od slame. „Dok bečaninu ratni plamen pali prste, sklapa on ruke. Mine li pogibija, zaprašit će se opet njegov molitvenik.“ A duboki poznavalac Beča, profesor Dr. H. Swoboda, kaže: „Ili zar ne možemo i sada — govorim to samo zato, da ovdje svu istinu kažem — u našim zabavištima sve do Wiener „Hölle“ gledati ludo izživljavanje? A da bi se javno nećudoređe znatno smanjilo, nijesam do sada ništa saznao, makar da se opustošivanje ova-

²⁴ Neke odlomke iz toga tužnoga, ali vjere dostojnoga dopisa donijet će u svoje doba „Katolički List“. — I donio je br. 4. god. 1916.: „Ljute rane — nužni lijek.“ Str. 40. Ali zato treba čitati i drugu stranu od istoga pisca: Kat. List. br. 5. g. 1916. „Božić na fronti“. —

²⁵ Stimmen d. Zeit. Februar 1915. S. 417.

koga življenja baš na mladim novacima najjasnije očituje“. — Za Francusku vele njeni protivnici: „To je ateistička nacija sa mnogo katoličkih običaja i sa katoličkom manjinom“. U Belgiji pokazuju slobodni mislioci i socijalisti vrlo malo volje za religijozno obnavljanje. Jednako glase oskudne vijesti iz Engleske. Njih kao da se rat i ne tiče. Oni i dalje žive za šport i trgovinu.²⁶

Ova religiji neprijatna opažanja nukaju nas, da budemo vrlo oprezni, kad nižemo svoje izvode na osnovi prije nabrajanih religijoznih pojava. Svakako valja izbjegavati preveliki optimizam, vjeru u općeno obraćenje svijeta, baš tako kao i veliki pesimizam, da tobože ovaj rat ne će nikakova idealnoga dobra donijeti. To izvrsno naglašuje profesor Swoboda već u svom prošlogodišnjem govoru. Jednako treba vazda imati na umu razliku između onih, što su okusili prave grozote rata i onih, što još u nekoj nebrizi borave mirne dane. Sigurno je, da i besposleno, često i udobno življenje po vojarnama, po iskvarenim gradovima ili selima, u etapnim linijama baš tako, kako i boravljenje daleko od porodice, obilje novca, brutalitet militarističkog postupka i neobuzdana sila strasti u pobjedničkih patuljaka — kvari, na zlo navodi i napokon upropasti mnogoga lakomislenika. Rat, kao i svaki veliki događaj, djeluje na svakog pojedinca na svoj način, često i zlo. Ima tvrdih, oporih naturâ, koje već po prirodi sila, strah, nesreća — čini još gorima; ima opet i takvih naravi, koje se istom u sreći i pobjedi iskvare, jer hoće da se barem sada naužiju za pretr-

²⁶ Dr. G. Pfeilschifter: Religion u. Religionen im Weltkrieg. Str. 8., 13., 32., 34., 44., 47., 54., i dalje.

pljene jade; koliko pak imađe od one vrste, što se samo prenavljaju, a do zgrade i te kako plivaju u uživanju; i opet onih, što se bezobzirno i naprosto drže epikurejskog načela: „Užij se, možda je to — posljednji puta!“ Nije dakle nikakvo čudo, ako u sadašnjem ratnom vjerskom pokretu doživljavamo i sasvim oprečnih pojava. To je u prirodi same stvari i prirodi pojedinca čovjeka.

Mi konstatujemo samo ovo: za ovog rata izbila je vjera tolikom snagom, da je svojom veličajnom pojavom zadivila svijet. Tu činjenicu, pogotovu kad se poredi sa zamrlom religioznom svijesti konca XIX. i početka XX. vijeka, ne može nitko poreći. Da je još i sada ostalo dosta nevjere, a i vjera da u vjernika nije jošte i posvuda prožela čitavo praktičko življenje pojedinaca — ne obara gornje činjenice, kao ni izuzetak pravila, kao ni sjena svijetlo, kao ni noć dana.

Kad dakle mi govorimo o obnovljenoj i ratom uzbuđenoj vjerskoj svijesti, isključujemo u prvom redu tvrdovrate praktičke ateiste, ovejane hipokrite, lice-mjere, materijalističke egoiste, sebeznalce. Takovi „izjedaju kuće udovičke“, kako veli Krist, i pod krinkom trgovine, dā i dobrotvornosti i saučešća, izrabljuju neđaću čovjeka u ličnu korist. Mi govorimo ovdje u prvom redu o čestitim karakternim muževima, što ih pučki zovemo „poštenjačine“, no koji su u religioznim pitanjima prije rata bili ili neodlučni ili lakomisleni ili promišljeno neatni, indiferentisti. Kao što su vjernici i pobožne nature postali za rata još vjerniji, pobožniji, savršeniji, tako je i većina ovih „neutralaca“ obrnulo sada u odrješito re-

ligijozno kolo. Tako smo i na zagrebačkim ratnim procesijama mogli vidjeti gotovo polovicu Zagreba i vrlo mnogo iz tako zvanih inteligentnih krugova, kojih prije ni za lijek nije bilo moguće zamijetiti u crkvama, osim možda „službeno“ na poziv svjetovnih oblasti. Pa kad se vjerska svijest u tolikoj mjeri očitovala, ne samo kod nas već daleko jače i eklatantnije na pr. u Austriji, u Njemačkoj, da i u samoj Francuskoj i Engleskoj, bit će dopušteno reći: da je i prije rata bilo mnogo više vjere, nego što se to općenito držalo, makar je ta vjera nažalost bila skrovena u dubini duše modernog čovjeka. Zaveo ga sjaj „napretka“, mnogo i „obzir ljudski“, ponajviše brige i nemišljenje — pa je do vjere držao ili malo ili je barem nije javno i otvoreno pokazivao. No sada povodom ratnih strahota, buknila je ta vjera kao plamen ispod pepela.

Kad smo ovako izjasnili, što držimo do očitih vjerskih manifestacija za ovoga rata, svatko će na prvi mah pogoditi, da smo odrješiti protivnici onih Nijemaca i Francuza, koji su rad ovaj svjetski požar karakterisati nekom biljegom „konfesionalnosti“.²⁷ Kao da je to tobože rat protivnih vjeroispovijesti na pr. protestantizma protiv katolicizma, pravoslavlja protiv Rima, ili sveti rat moslema protiv Krsta ili rat vjere i nevjere i t. d.

Nepobitna je činjenica, da ni koja vjeroispovijest, ni koji vjerozakon kao takav nema nikakova utjecaja na početak rata, na njegov razvoj, na interese ratnih

²⁷ Dr. H. Schrörs: *Der Krieg u. d. Katholicismus*. Kempten: Kösel 1915. Msgr. A. Baudrillart: *La guerre allemande et le catholicisme*. Bloud et Gay: Paris.

stranki, na oblik ratovanja i t. d. To je očito već iz samoga sklopa saveznika. Računajmo uvijek po većini žiteljstva jedne države: onamo su anglikani, protestanti Inglezi, katolici Francuzi i Talijani, pravoslavni Rusi i Srbijanci; ovamo: luterovci, protestanti Nijemci, katolici Austrijanci, moslemi Turci i pravoslavni Bugari. Na svakoj su dakle strani pomiješane ispovijesti vjere tako, te bi uopće bilo teško reći, gdje koja konfesija zapravo gospoduje. A da li danas u modernim državama uopće konfesija vodi riječ? Rat je započela i dalje ga vodi svjetska politika, utakmica za svjetsko gospodarstvo, ogromno naoružavanje država i naroda,²⁸ a nipošto koja vjeroispovijest.

Pošto ovaj rat nije ni u kojem obliku „vjerski“ rat, prirodno je, da i njegove učine dobre i zle, u svojoj skupnosti ne valja primati u čast ili sramotu bilo koje vjeroispovijesti. Sigurno je, da vjera djeluje na pojedince, jamačno i na skupine, kad se nađu iste vjeroispovijesti i istoga mišljenja, ali je to djelovanje vezano na etičke, čudoredne vrednote, u prvom redu na vršenje dužnosti, na požrtvovnu ljubav, na općeno dobro. A i tu će redovno jaki pojedinci izvesti svoju volju, možda i protiv cijele skupine — recimo — vrlo dobrih i pobožnih ljudi. Zato ne smijemo samo vjeri ovoj ili onoj ubrajati koje djelo ili nedjelo u zaslugu ili krivnju. Treba misliti i na mnoge druge vrlo jake duševne utjecaje, koji u času mogu da odluku svrnu na drugu stazu. A tko je podoban u ovako kolosalnom

²⁸ Stimmen d. Zeit: Lippert: Weltkrieg u. religiöses Bekenntnis. Oktober 1914. S. 4 sq.

ratu tako lako i tako brzo pregledati, proučiti i povezati sve te raznovrsne unutrašnje i spoljašnje utjecaje! Pogotovu je teško izricati suđenje o tim „konfesionalnim“ događajima danas za vrijeme trajanja rata, gdje skoro nitko ne može da sebi stvori objektivni prijegled ni samih događaja, a kamo li njihovih pobuda. Često čujemo ili čitamo sasvijem protivuriječne izvještaje. Tko da se snađe u ovim zagonetkama i nemogućnostima? Koliki bi dakle grijeh bio ovoj ili onoj konfesiji prišiti neki zločin, jer ga je tobože izveo baš član te konfesije! A koliko udaramo istinu po licu istom onda, ako pojedini događaj protegnemo na sve druge slične! Ta ovi mogu da potječu iz sasvijem drugih pobuda (na pr. bombardiranje crkvi, ili vojevanje svećenika na pr. u Francuskoj). Napokon treba da imamo vazda na umu, kako je svaka vjera odgovorna samo za svoje ideje i praktičko izvođenje tih svojih misli vodilica, a nikako za one individue, koji te ideje na zlo upotrebljavaju ili ih čak i nogama gaze,²⁹ makar to bili baš i sami državnici ili vojskovođe koje priznate konfesije.

Što se pojedinac u duši svojoj više udaljio od načela svoje vjere, to je nemoralniji u privatnom življenju, makar došao i u etapne čete, to je brutalniji, krvoločniji na samoj frontu. Jao onomu, tko dođe pod njegove šake! To je i razumljivo, jer je takvom čeljadetu njegov ja i živinska nadmoć — sve, i samo božanstvo. Nađe li se u kojoj četi više takovih ljudi, lako će u onom ratnom bjesnilu poput lavine povući za sobom i druge, inače dobre i poštene vojnike: i eto barbar-luka prvoga reda. Kao divlje horde Huna i

²⁹ Lippert na nav. mj.

Vandala gomilat će ta slijepa i šovinizmom fanatizirana masa zločin na zločin . . . Tako tumačimo mnoga nedjela, što ih je rulja i divlja soldateska po različitim zemljama počinila i za ovoga rata unatoč velike moderne kulture, unatoč uzvišenog kršćanskog morala.

Ali ne valja smetnuti s uma i drugo mnogo svjetlije lice, što nam ga ukazuje ovo golemo ratovanje.

Po jednodušnom svjedočanstvu vojničkih oblasti utječe vjera tako živo na duševnost ratnika, da te snage nije moguće ni s čim nadoknaditi. Kad vojnik nalazi u vjeri svoje utočište, kad se pouzdaje u Božju pravednost i providnost, kad njegov patriotizam podupire uvjerenje dužnosti na samoj četvrtoj zapovijedi Božjoj osnovano: onda je on u svojoj duši smiren, on sebe drži, da je u Božjim rukama, predaje sebe u Božju volju — i vrši svoju dužnost, bilo što bilo. Ako i padne, znade on, da Bog ne će ostaviti ni njega ni njegovih . . . Bog je njemu utjeha, Bog — oslon. A eto, njemu se sad nadala sreća, te može ispuniti nešto čovjeku najsvetije: boriti se, pa i umrijeti — za ženu, za djecu, za rod svoj, za dom svoj. Takovo mišljenje uzbuđuje doista čuvstvo: slatko je i časno mrijeti za domovinu. Sad je i slabićak — div, i skroman čovjek — junak, i dobroćudan muž — heroj. Nema muke, što je ne bi podnio, nema boli, što bi njega slomila, nema žrtve, što je ne bi dao. Njemu je smrt doista milost Božja, sreća, slava . . .

Tako vjera, osobito uzvišena katolička vjera, oplemenjuje prirodne kreposti čovjeka, potencira, pojačava i usavršuje njegovo poštenje, idealno mišljenje, požrtvovnost, uzajamnost, socijalno, nacionalno, ali-

humano čuvstvo. Vojnik postaje duševno jak, savjestan i vjeran, hrabar i zanosan do prezira smrti, ali opet potpuni vitez: blag, mio i nježan spram pobijedenog neprijatelja. U njega se sljubio i stopio herojski patriotizam sa veličajnom kršćanskom ljubavi blišnjega. Vjerski ideal je nebeskom aureolom zakitio ideal patriotski, a oba posvećuju čovjeka i stvaraju djela neprolazne, vječne slave . . .

Koliko vjera budi i podržaje hrabrost i vjernost kralju i domovini, dobro su zamijetile i shvatile visoke vojničke oblasti, pa su nedavno i u nas izdale naredbu, da časnici i momčad imadu po nedjeljama i blagdanima prisustvovati sv. misi, a vjerski uzgoj da bude prema konfesiji.

„Unser Glaube ist unser Sieg“, piše na nekoj berlinskoj palači, što je nasuprot kraljevskom dvoru, a francuski najmoderniji konvertit Lavedan reče: „Artilerija u fanja u Boga pobijedit će u ovom ratu“.

IV.

Zanimljivo nastaje sada pitanje: Kako je došlo do tolikih vjerskih manifestacija, do tako očividnog i postojanog ispovijedanja vjere, kad napokon ovo ipak nije ni u kojem pogledu „vjerski rat“.

Mogli bismo iznajprije reći, kako nas povijest uči, da je gotovo redovno iza velikih ratova, koji su u neku ruku pokrenuli os zemaljsku, nastajalo blagosovno doba za književnost, umjetnost, filozofiju, uopće za višu duševnu kulturu, a i za vjeru. Tako zvana klasična književnost i romanticizam javlja se na pr. iza perzijskih ratova u Grčkoj, spomenimo samo kratko: Periklovo doba; iza peloponeskih ratova eto nam vrška grčke filozofije: Sokrat, Platon, Aristotel;

iza punskih ratova zlatno doba rimske književnosti: Cicero, Virgil, Horac i t. d.; iza križarskih vojni: arapska filozofija, skolastika, humanizam; iza napoleonskih ratova: silni općeni kulturni pokret XIX. vijeka. Jamačno da je čovjek svagda za samog ratovanja bio tako uzbuđen i grozotama potresen, te je poslije za mira radosno okrenuo drugim novim pravcem, pravcem kulture, pravcem ideala.

Ali to nije odgovor na naše pitanje. Mi želimo znati baš one misli pokretalice, koje su tako uzbibale ljudsku dušu, da je čovjek gotovo preko noći prevrnuo, napustio materijalizam i neatost, i udario pravac k najvišem: božanskom prijestolu? Stari racijonalisti odgovorit će nam sa Lukrecijem ili Petronijem³⁰: „Primus in orbe fecit deos timor, ardua coelo Fulmina dum caderent.“

U ovom ili onom obliku podržavali su ili drže to tumačenje mnogi naučnjaci još i u novije doba, na pr. Hume, Strauss, Bastian, Roskoff, Taylor, Bousset, Paulsen i dr. Ovo kao i mnoga druga, danas samo nabačena pitanja, trebala bi odužu raspravu, da na njih temeljito odgovorimo. Zato neka nam ovčas bude dopušteno istaknuti samo to, da je znanost danas o tom na čistu, kako se u rečenom mnijenju očividno krije pogriješka u zaključivanju, što je filozofi zovu: „Petitio principii“. To priznaju otvoreno, n. pr. Stuart Mill, C. Schaarschmidt, M. Müller, Jul. Happel, A. Kalthoff³¹ i t. d. Nema sumnje, da je u svakoj vjeri

³⁰ Runze : Religionsphilosophie S. 124. Leipzig ; Weber. Dr. A. Seitz : Natürliche Religionsbegründung S. 91. Regensburg 1914.

³¹ Isporedi : Dr. A. Seitz : na nav. mj. str. 94.

čuvstvo straha znamenito utjecalo na vjersko življenje. Ali baš taj strah pretpostavlja, da je čovjek uvjeren, kako ima neko više biće, kojemu je odgovoran za svoje čine. Nema smisla plašiti se pred onim, čega nema. Samo ako smo od drugud saznali, ako od drugud crpamo razloge, da možemo ili biti uvjereni ili barem misliti ili sumnjati, da neko više, moćnije biće postoji: samo onda ima strah opravdani razlog. Kad bi slijepi, nerazložni strah bio uzrok vjeri, onda izobraženi ljudi, koji poznaju zakone prirode i ne treba da ih se plaše, ne bi mogli imati religije;³² onda, recimo, junaci naši vojnici ne bi smjeli vjerovati, jer ne treba da se koga višega plaše, kad se ne boje bombi i granata. Ili obratno, onda bi svi vojnici bez izuzetka morali da postanu religiozni, jer su svi u istom strahu, u istoj pogibli. A ipak sve to ne potvrđuju činjenice. Naprotiv činjenice govore i o ateističkoj tvrdovratosti, a opet mnogo više o izvanredno dubokoj i praktičnoj religioznosti.³³

Samo čuvstvo straha nikad nam ne može istumačiti, odakle ideja uzvišenoga, dobrog, milostivoga Boga Oca. Strah može stvoriti u čovjeku očaj ili le-

³² „Die Persönlichkeiten und Völker, um die es sich da handelt, sind weder feige, noch so kindisch, aus Furcht ein Phantom zu beschwören, an das sie nicht glauben“. O. Zimmermann: Der Gottesbeweis S. 58.

³³ „Et c'est pourquoi le mouvement religieux que l'on constate aujourd'hui dans nos armées est beaucoup plus profond que ne l'imaginent ceux qui n'y voient que l'effet de la crainte de la mort: plus profond chez les catholiques de vieille date et plus profond chez les convertis“. Baudrillart: La guerre allemande p. 194. Pisac tu dubinu vjere posvjedočava originalnim dokumentima iz pisama sa ratišta str. 195.—214.

deno predanje neizbježivom udesu (rezignaciju), kako to vidimo u životinja, ali ne može prvom roditi ideje Boga i po tom kao uzrok proizvesti vjeru. Pogotovu ne može strah roditi ideju „milostivoga, dobrog Boga Oca“. Strašimo se pred grozotom, dobrotu ljubimo. Katolicizam je vjera ljubavi, nipošto straha. Ali je opet u drugu ruku sigurno, da strah može potresti čovjekom, uzbibati svom njegovom unutrašnjosti tako, te on počne ozbiljnije razmišljati o ideji Boga, za koju je od druguda saznao, u djetinjstvu o njoj i učio, a sada vidi, kako je i drugi ozbiljno shvataju, vrše — i kraj toga se čute mirniji, hrabriji, odlučniji. O tom razmišljanju, o njegovoj dobroj volji i o milosti Božjoj zavisi sad, da se u njem (možda i rodi, a svakako i gotovo redovno) probudi vjera. A za takovo razmišljanje ima čovjek na fronti, u strjeljačkim jarcima, za tutnjave topova dosta vremena.

No ako je on i u tom času naprosto trgovac, te misli, ne bi li ga vapaj za Božju pomoć izbavio od pogibli smrti: onda to nije istinska i duboka vjera, već naprosto praznovjerie. Nema sumnje, da mnogi i za ovoga rata gaje samo takovu praznu vjeru. Tima je vjera neke vrsti asikuraciona „renta ili polica“³⁴ protiv rana i smrti u ratu. Takovi nose sličice, kronicu ili nabožne medalje kao amulet, talisman, čaroliju. Takove pojave potječu doista od pustoga straha. Ali kako je to spoljašnji utjecaj, ne rađa on unutrašnje vjere, ne čini čovjeka religioznim, ne stvara trajno i snutra religioznog karaktera. Takovo čuvstvo, rođeno od straha a bez razumne podloge, časovito je i pusto

³⁴ Jatsch dr. J.: Unser Gottesglaube u. d. Krieg. Freiburg i B. Herder S. 77., 81.

i izginut će, čim nestane pogibli. To doista i vidimo u mnogih, kad se vrate s fronte. No to je onda i opet nov dokaz, kako sam strah doista ne rađa vjere.

Ali za ovoga rata vidimo u daleko većoj mjeri izričaje vjere, što ostaju i poslije pogibli.³⁵ Taj ozbiljni, duboki religiozitet potječe jedino iz uma i srca, na osnovi ozbiljnoga razmišljanja i na osnovi čudoredne vrline, u čovjeka dobre volje. Smrtni je strah doista bio veliki, možda i glavni i jedini povod i neposredna prigoda ovom razmišljanju, i ovom duševnom preokretu. Ali uzrok, što se vjerska klica raspupala, što je iskra, u pepelu već zamrla, sada planula novim, živim plamenom, što se duša poput čaške cvijeta otvorila rosi nebeskih milosti: tomu uzrok nije strah od smrti, već uvjerenje, što je nastalo u času, kad je čovjek dubokim zorom misli svoje zaronio — s onkraj groba, u vječnost, pred Božji prijestol.

Zar je baš tako moralo da bude? Zar nije čovjek i bez goleme nevolje mogao da zirne u lazurne nebeske visine?

Nedokučljivi su putevi Božji, kojima On, mudri, milosrdni i ustrpljivi Otac, djecu svoju vodi u luku spasenja. To je misterij, neprozrena tajna, kojoj će se velo otkriti istom na dan sudni. Ali nas Objava, povijest i iskustvo uči, da Gospodu često puta ne preostaje drugi način, da tvrda i opora čovjeka od vječne

³⁵ To nam potvrđuju iskustva, što ih je lako zamijetiti i u našim bolnicama, lazaretima, oporavilištima. Upravo ganutljive crtice čitamo u: „Germania“ od 12. XII. 1915. br. 573. 1. Beilage: Laienapostel im feldgrauen Kleide in der Diaspora.

smrti spasi, već da ga provede kroz buru, nesreću, strahovitu bol. I zlato istom u vatri otrebljuje svu svoju trosku. I ptica istom u kavezu čuti ljepotu slobode i uzdiše za svježim lahorom proljetnim. Tako i čovjek, previše zaglubljen u zemlju, često puta istom u golemoj bijedi podiže glavu k nebu. Zato Božja providnost od časa do časa i šalje svoj bič boli, nesreće, rata, da nas sjeti prave, savršene, vječne domovine. Kad to čovjek shvati, može da mu i njegov bolni, bijedni ili krvavi log postane izvorom utjehe, spasenja, blaženstva. I Gospod je postigao svoj uzvišeni cilj: nesreća, rat, bol postala je prekrasnom dugom, što spaja zemlju s nebom. „Stratište“ postalo je „žrtvenikom“, a nevolja „božanskim krilom“, čovjeku nadodanim, da se njime vine u svijetle, više, vrhunarske sfere Riječi Božje.³⁶

Tuj mi eto nalazimo duboki razlog u mnogočem porasle vjerske svijesti za vrijeme ovoga ratovanja. Čovjek se sprema na frontu ili je već tamo, zarobljen je, ranjen ili čak i umire. Njegovi kod kuće žive u golemoj trzavici, a možda im već i nevolja kuca na vrata. Svuda neizvjesna budućnost, svagdje teška bol raspinje ljudsku dušu. Sve su životne energije napete do krajne mogućnosti. Duševne moći djeluju svom svojom snagom. Čovjek prodire oštrom mišlju svojom i osvjetljuje sve i najtamnije kutiće svoga srca. Sve

³⁶ Isporedi o nekim tim i o nekim slijedećim mislima prekrasnu raspravu Msgra Bougaud-a, kad govori o problemu boli u „Le Christianisme et les temps présents“. Tome premier p. 440–535 Paris, Poussielgue 1891. Tim se daje i odgovor na pitanje: zašto „dobri“, „pravedni“ Bog dopušta ovakove grozote, kao što je na pr. rat, a zašto i sve druge boli, nevolje i nesreće na zemlji.

je na kocki. Radi se o posljednjemu: o biti i ne biti.... Zar je čudo, da se ljudska duša u toj kobnoj tjeskobi oĝlêda za uporištem, utočištem, zaštitnikom?

Zamislimo sebi onog junaka tamo na fronti. Nije to njegova radionica, pisarnica, toplo gnijezdo njegovih milih i dragih, gdje ne bi htio da bude star, gdje ne bi želio da umre . . . Naprotiv! Tu je on u predvečerje svoga življenja, u smrtnoj stisci, ostavljen sam sebi usred groma topova, zuja taneta i oštrica bajuneta. Tren — i nema ga više. Ledena smrt kao da se već dotakla njegova čela. On čuti, da umrijeti znači odijeliti se od svijeta, razoriti sve sanje, sve iluzije, sve nade, da je smrt konac vremena i početak vječnosti. Vječnosti svijetle ili mračne, tko zna? . . . Sad nâ, razderat će se veo, što ga dijeli od onoga svijeta s onkraj groba . . . Što li će se onda zbiti? . . . Već ranjen leži u vlastitoj krvi, oko njega stenjanje drugova na samrti, susjeda već je smrt oslobodila svih muka, on čuti zadah lešinâ, što da počne?... Da mu je tračak utjehe, da mu tkogod nježno pridrži tmurnu glavu, da mu šapne riječcu samilosti, okrepe, da mu osuši vrele suze sa očiju, da mu otare krvavi znoj sa čela . . . Ali nema prijatelja, da na njegova jaka pleća nasloni tešku glavu, nema žene, da ga ljubi i tješi, nema majke, da mu nadomjesti sve, što mu nedostaje, da mu oduzme sve, što ga tišti . . . Prijatelji su ili već izginuli ili će skoro izginuti; oni, što ga ljube, daleko su, možda plaču, možda se vesele, možda i ne slute, kako je njemu; svi su snovi propali; domovina — a tko zna, hoće li njegova smrt komu štogod koristiti? . . . On barem, slomljen, ne čuje slavodobitne cike svojih ljudi, polumrtav ne vidi

spasenoga svoga rodnoga doma . . . Pa da su i prijatelji tuj, i žena i rođaci, što bi mu oni mogli pomoći? . . . Slušao bi puste, isprazne, dosadne riječi.. U ovaj čas ne može ništa ni znanost, ni prijateljstvo, ni ljubav . . . Svemu je kraj . . . I ideali su ga napustili . . . U posljednjem, u najgorem, u najužasnijem momentu, na posljednjem, ledenom putu življenja svoga ostao je sam samcat, krvavih očiju, smućena srca, očajnih misli . . .

Gospođe, gospodo! Molim, izvolite se spomenuti, kako vam je bilo pri duši, kad vam je razoren samo jedan san, kad vam je propala samo jedna nada, kad vam se rasplinula samo jedna iluzija! Zaboravio vas prijatelj, milo srce ohladnjelo za vas, društvo vas odnemarilo, okaljano vam čast, postradao imutak, smrt vam ugrabila oca, majku, dijete . . . Zar ne: i sunce vam je onda potamnijelo, i cvijeće vam ne miriše, i slatki pijev ptica vas ne veseli! Zemlja je pusta, življenje dosadno, sve je tmasto, crno, odurno . . . „Bolje, da se i rodio nijesam!“ vapije očajnik. Ali smrti — još nema, a tmuša u duši biva sve većom.... I slomljeno srce diže gotovo instinktivno oči svoje prema gore, a drhtava usta trzaju se u šaputanju: „O Bože, Ti jedini stalni, vječni, milostivi — ne ostavi mene bijednika!“ Usred mrkle duševne noći sjevnulo je eto svijetlo Božanske milosti! Velika bol je umekšala ohologa čovjeka, suho njegovo srce osvježila, strasti njegove smirila, ognjište zla ugasila: i opori, griješni čovjek postao je mekan, blag, nježan, dobar. Kao što ocjel iz kamena kreše iskru, tako velika bol bûdi najdublje strune ljudske duše. Čovjek se u nevolji vraća u sebe, mjeri dobro poznate idealne vred-

note i praktično svoje omalovažavanje tih uzvišenih ciljeva ljudskoga srca; a kako ga milost Božja ni časka ne ostavlja, već sveđer osvjetljuje i pomaže: lak je tu i brz kliktaj k Onomu, koji jedini može da uistinu pomogne, podigne, utješi.

Kad se tako često puta događa nama u običnoj većoj boli, koliko će prije vojnik na ratištu, u koga je nešto dobre volje i prirodne kreposti, vapiti za Božjom pomoći, kad u smrtnoj pogibli na svoje oči upravo gleda, kako je život zapravo sjena, dah, prah.... I prije je nekoć čeznuo za većim prostorima i sanjao o beskrajnom horizontu. Ali su mu zemaljske brige, užici, lakomislenost zaslijepile oči, i on je na zemlji očekivao — raj. Ljubav k nebu u njemu zamrla, oslabila. No sad ga je opet dovela k svijesti tjeskoba i bol. Ona je u njem, uz drugu unutrašnju milost Božju, uzbudila, proplamsala i razbuktala težnju djetinjškoga srca: vinuti se onamo gore, nad zvijezde, k dobrom Ocu nebeskom . . . Smrtna tjeskoba osvijetlila mu vrijednost življenja, on se otresao zemaljske prašine, i duša se njegova podigla u vedre visine. I mali, obični ograničeni čovjek diže se u čas smrti nad sebe. Na pragu je vječnosti. Kao s vrška Himalaja otvara mu se beskrajn pogled. On vidi, kako je u življenju sve relativno, ograničeno, nesavršeno, a kako se istom onamo, s onkraj granica života uzdiže apsolutna, neizmijerna, beskrajno savršena istina, dobrot, ljepota. Kad bi nebo doista bilo prazno, kad ne bi bilo te neograničeno savršene istine, ljepote, dobrote — čemu uopće ovaj tegobni život, ovo užasno mučenje, ova grozota smrti!? Ili ima milostivo Božanstvo, u kom će naći utjehu za sav pretrpljeni jad, ili mora da oča-

java pod ledenom rukom užasnoga Usuda, koji tako razorno hara, mlavi i bez samilosti iskorjenjuje idealnu ljudsku dušu. A zar može da nas vara naša razumna narav, koja svom snagom svih svojih viših moći vapije za potpunom pravednošću, čezne za savršenom dobrotom, klikuje za pravom istinom? Dâ, Bog, sveti, pravedni, dobri Bog — potreba je ljudske duše. Ako ikad, to čovjek vidi sad: u najozbiljnijem, najsvetijem, najznamenitijem času svoga življenja — u oči smrti, kad više zemaljsko nema za nj privlačive snage, i kad su se potom potpuno otvorile duševne njegove oči. Pravo je kazao Kant, da zvjezdano nebo i ljudska savjest potvrđuju postojanje Božanstva. Ali ne samo to i drugo, već i bura ljudskog življenja, tjeskoba smrti primiču čovjeka k Bogu.

To čutimo svi za teških ovih vremena, ali nam najdivnija svjedočanstva pružaju hrabri naši junaci.

„Top je“ — kazuje jedan — „dobar propovjednik. Mislim, da ne ću nikada dublje razmišljati o smrti, nego što sam mislio prošle sedmice. Trideset sati ostao sam na svom određenom mjestu. Naslon mi je bilo truplo seržana G . . . ., koji je bio ubijen, a nije ga se moglo odnijeti. Nijesam se mogao maknuti, a da se ne dodirnem njegova tijela. Čutio sam, kako postupno ohlađuje. Gledao sam, kako mu je iscurila iz rane posljednja kaplja krvi. Mislim, da sam se za čitavo svoje življenje uvjerio, kako je čovjek — ništa.“⁸⁷

„Često“, pripovijeda drugi, „proživljavamo mi užasne časove. Osobito tada, kad artilerija uzme naše jarke za svoj cilj tako, da prašina i granje samo vrca. Tada se tijesno stisnemo jedan uz drugoga i — molimo iz

⁸⁷ Baudrillart: La guerre allemande etc. p. 151.

dubina duše.“ „Tada je“, opet će drugi, „slijedio udarac za udarcem. Zemlja se tresla, šuma je jecala, stablje i granje rušilo se kao pilom odsječeno, gomila zemlje opsipala nas, vlastite riječi nijesi mogao razabrati. A mi jadni ljudi prislonili smo se čvrsto k zidu i zemlji, i spremali se, kako smo bili bez ikakve moći, za posljednji svoj trenutak. Tko još do onda nije znao moliti, naučio je u taj čas.“³⁸ A princ pruski Oskar (četvrti sin cara Vilima) piše u brošuri „Die Winterschlacht in der Champagne“: „Bez pouzdanja u Boga ne bi bio preživio ovih borbi u Champagni ni jedan, koji je tamo bio. Koji do onda nije vjerovao, naučio je vjerovati u tuči granata i u jurišu na bajunete.“³⁹

S ovakovim svjedocima mogli bismo ispuniti dane, a da ne bismo svršili. A opet red je, da ne upotrijebim zlo blago naklonu ustrpljivost visoko poštovanih slušatelja. Završimo dakle.

* * *

Manifestacija religioznih poriva ne da se za ovoga svjetskoga gigantskoga rvanja poricati. I ako vjera nije prožela čitave duše svakoga pojedinca, opet je njena pojava tolika, te se očividno ističe kao neki ne obični i ne očekivani znak vremena. Nije vjere rodio rat ili strah pred smrti i nevoljom, jer vjera nastaje pod utjecajem Božje milosti, samoniklo iz prve odluke razumne volje na osnovi sazrele svijesti o sebi i svijetu. No kako vjeru često puta životne prilike i neprilike omame i zametu, te bude kao da je nema: podobna je velika bol i tjeskoba, pogotovu silna ratna strahota,

³⁸ O. Zimmermann: Der Gottesbeweis S. 30.

³⁹ Salzburger Kath. Kirchenzeitung Nr. 42. 1915. S. 467.

da je opet probudi na nov život, da zahirilu vjersku klicu osvježi, ojača, rascvjeta. Čovjek se najlakše otme nevolji, ako je svlada tako, da se digne nad nju: uzvišenim svojim mišljenjem, idealnim težnjama. A opet je sasvim prirodno, da čovjek, kad klone i već pada, čuti potrebu, ogledati se za Višim Bićem. Ako se dakle i nijesu svi ljudi uspjeli na taj vjerski idealizam, ako ga se mnogi u praksi baš strogo i ne drže, ako su neki zalutali i u praznu vjeru: opet treba reći, da se za ovih herojskih borbi upravo napadno i posvuda uz patriotizam izdiže i živa, praktična vjera u nebrojenih pojedinaca i u golemih masâ. To ne može biti drugo već krik tjeskobne ljudske naravi za onim jedino potrebnim, Najvišim. Dakle taj Najviši, Svemogućí, Milosrdni, Pravedni — postoji: jer razumna narav ne više za pomoć praznom nebu; jer najplemenitija težnja, što se očituje sada u najvećoj napetosti duševnih moći, ne može da bude pusta; jer se u oči smrti, u očitovanju posljednje volje, govori sveta istina iz najdubljega uvjerenja.

„Lavedan se ne usuđuje mrijeti kao ateist“ — reče taj glasoviti konvertit.

Kad bi ta misao barem za ovoga strašnoga rata pronikla ljude i narode! Narodi bi opet pristupili k vjeri, a gdje postoji živa, praktična vjera — zališan je rat. Uostalom naroda, prožeta vjerom, nije moguće ni svladati.

Kažu, da je Napoleon Veliki za onih sivih dana, kad su Rusi zapalivši i samu Moskvu uzmakli, uskliknuo: „Ma to su Skyti, ti Rusi! Što znači to, da ja ne mogu slomiti njihova otpora, ja, koji sam skršio sve ostale!“ General Drouot reče na to: „Pobrojte, Sire, crkve u

Moskvi. Rusi su narod neukrotiv, jer su narod odan vjeri!" I Napoleon, Veliki Napoleon — zamukne.⁴⁰

Možda će narodi sada za vrijeme dugoga i groznoga ovoga rata spoznati i iskusiti tu istinu. Možda će se i uzamjenično upoznati, jer se napokon svaki bori u ličnom, subjektivnom uvjerenju, da se bori za ideale istine i pravde, za ideale napretka i slobode. Možda će se stati međusobno poštivati, kad uvide, da napokon svaki imade pravo na dostojnu egzistenciju, kad eto imutak, krv, život svoj zalaže za najvišu zemaljsku ideju, za rođenu grudu, a u tom ga krijepi najviša nebeska misao: iz ljubavi k Bogu dati život svoj za brata svoga. Možda će napokon shvatiti glas Kristova Namjesnika na zemlji, što postojano vapije za mir, da već jednom prestane to prolijevanje bratske krvi, to čovjeka nedostojno klanje: u ime Boga, u ime kulture, u ime prava, slobode i napretka narodâ . . .

---

⁴⁰ Langlois: Le clergé etc. p. 20.

Knjižnica KBF - ZG

184-91-34

060134029 / 66.415